

В статье определены особенности модели координации, которая сложилась в Украине в результате проведения рыночных реформ, обоснованы направления ее реформирования в сторону усиления рыночных и государственных координационных механизмов.

Ключевые слова: институциональная среда, рыночная и государственная координация, семейно-клановая координация.

In article features of model of coordination which has developed in Ukraine as a result of carrying out of market reforms are defined, is proved directions of its reforming towards strengthening of market and state coordination mechanisms.

Key words: institutional environment, market and state coordination, family-clan coordination.

Надійшло 07.09.2011.

УДК 330.1:316.42

В.Л. Пікалов

ПРОБЛЕМИ ФЕНОМЕНУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Викладено результати теоретичного дослідження, присвяченого проблемам стійкого розвитку соціально-економічних систем на базі взаємодії їх політичних та економічних складових в умовах глобалізації.

Ключові слова: *стійкий розвиток, соціально-економічні системи, глобалізація економіки.*

Прийнято вважати, що людській цивілізації дещо більше п'яти тисяч років (хоча під впливом артефактів, зібраних представниками різних галузей сучасної науки, це твердження нині знаходиться під загрозою заперечення на користь значно більшого терміну), впродовж яких суспільство пройшло шлях від первісного стану до сучасного світу в усій його складності і різноманітності. До цього часу створено цілий ряд наукових теорій про сутність, мету і закономірності розвитку людського суспільства, проте жодна з них досі не стала загальновизнаною. До того ж залишилися неопрацьованими цілі пласти проблем розвитку соціально-економічних систем (в тому числі: діалектика стрибків і макродинаміка процесів розвитку, самоорганізація й саморозвиток, нелінійність та механізм прискорення темпів реальних процесів та ін.), актуальних як у науковому, так і практичному планах [1]. Безумовно, такий стан теоретичних розробок не сприяє подоланню винятково важкого періоду соціального, політичного і економічного становища, в якому опинився нині увесь цивілізований світ. Адже навіть країни з так званою «соціально-орієнтованою ринковою економікою» (тією чи іншою мірою відповідній теоретичній концепції про ідеальний порядок), за якої управління економічною діяльністю здійснюється значною мірою на основі децентралізованих, індивідуальних рішень самостійних суб'єктів господарювання, не в змозі найбільш оптимальним чином розпоряджатися обмеженими ресурсами для задоволення усе зростаючих потреб своїх громадян.

Метою статті є аналіз існуючих теоретичних уявлень про феномен стійкого розвитку соціально-економічних систем на базі взаємодії їх політичних та економічних складових.

Нині існує декілька трактувань поняття «стійкий розвиток» соціально-економічних систем, більшість з яких є варіаціями визначення, даного Комісією ООН з розвитку і природного довкілля у червні 1992 р. Зокрема під стійким розвитком Комісія визначила такий розвиток суспільства, який, забезпечуючи потреби нинішнього покоління, у той же час зберігає можливість для майбутнього покоління задовольняти життєво необхідні потреби. Тобто модель стійкого розвитку соціально-економічних систем базується на погодженні розвитку економічних та соціальних процесів із природним довкіллям.

Проблеми узгодження темпів і масштабів соціально-економічного розвитку з його екологічною безпекою досліджувалися багатьма вченими різних галузей науки [2–5]. Спектр їх бачення вирішення проблем соціально-економічної еволюції людства простягається від послідовного обмеження потреб і відповідного скорочення споживання і виробництва до значного підвищення темпів економічного зростання. Безумовно, що у сукупності складових стійкого розвитку (суспільство, економіка, природа) визначальне місце належить економіці, оскільки саме вона формує передумови для стійкого функціонування інших підсистем. Стосовно соціальної сфери це твердження очевидне, проте вплив, який робить нині економічний розвиток на стан природного довкілля, значною мірою деструктивний у зв'язку з вторгненням людства в природний хід процесів в екологічній сфері. У той же час підвищення рівня економічного розвитку передбачає не лише посилення техногенного навантаження на природу, але і можливість впровадження ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій, вдосконалення систем контролю і попередження екологічних катастроф, підвищення загальної екологічної грамотності населення. Крім того, узгодження розвитку економічної і соціальної складових може бути забезпечено шляхом науково обґрунтованої орієнтації економічного зростання головним чином на задоволення соціальних потреб. Таким чином, економічне зростання має супроводжуватися адекватними соціальними перетвореннями і у той же час сприяти вирішенню проблеми збереження природного середовища.

Як відомо, соціально-економічним системам будь-якого рівня ієрархії (світова, національна, регіональна, галузева, окремі підприємства або їх об'єднання) властиві дві тісно пов'язані тенденції, що забезпечують тією чи іншою мірою тривале їх існування: функціонування і розвиток.

Функціонування – діяльність, спрямована на підтримку життєдіяльності систем, збереження їх життєво важливих функцій, що визначають цілісність, якісну і кількісну визначеність та сутнісні характеристики останніх в умовах відносно стабільного зовнішнього середовища. Функціонування соціально-економічних систем характеризується обов'язковою наявністю предмета праці, засобів праці і людини, що здійснює трудову діяльність, в умовах системи розподілу матеріальних благ, що склалася.

Розвиток соціально-економічних систем – це процес перетворення, спрямований на підвищення упорядкованості з метою забезпечення їх життєдіяльності в умовах зовнішнього середовища, що систематично

змінюється. Саме необхідність адаптації до вимог змінного зовнішнього середовища підштовхує системи до зростання і розвитку. При цьому зростання обумовлене кількісними змінами, а розвиток пов'язаний із зміною стану (сукупності значень, характерних для системи параметрів), з придбанням нової якості, спрямованої на підвищення рівня впорядкованості систем.

У свою чергу, стійкість соціально-економічних систем визначається здатністю нівелювати наслідки здійсненого на них впливу, при збереженні власної цілісності і структурної збалансованості. Проте збереження системами стійкого стану зовсім не передбачає незмінності значень їх параметрів, оскільки вони можуть змінюватися у рамках сфери стійкості. Стійкість систем досліджується переважно у зв'язку з аналізом їх рівноважних станів [1]. Сфера стійкості соціально-економічних систем формується під впливом їх базових характеристик, основних особливостей, характеру розвитку тощо. Причому, чим вищий початковий рівень розвитку систем, тим більший запас міцності вони мають.

Розвиток соціально-економічних систем – це незворотна, спрямована, закономірна зміна під впливом зовнішнього середовища на основі реалізації внутрішніх властивих їм механізмів самоорганізації та саморозвитку з метою адаптації останніх до вимог мінливого зовнішнього середовища [6].

Розвиток соціально-економічних систем виражається передусім у підвищенні продуктивності праці, зміні її характеру, виникненні нових інноваційних технологій і продукції, посиленні мотивації діяльності, підвищенні добробуту, рівня організаційних знань і організаційної культури, а також у більш справедливому розподілі здобутих благ між всіма членами суспільства.

Між функціонуванням і розвитком систем існує діалектична суперечність (функціонування стримує розвиток, а розвиток перешкоджає функціонуванню), що, врешті-решт, породжує кризу. Тому прийнято вважати, що криза – це одна з форм розвитку соціально-економічних систем, у ході якої усуваються застарілі техніки і технології, організація виробництва і праці і відкривається простір для зростання і впровадження новацій. У той же час з подоланням віджилого неминуче відбувається спад виробництва, зростає безробіття, знижуються доходи населення, що негативно впливає на умови життя людей.

Згідно з теоретичними дослідженнями перехідних станів відкритих систем [8], що мають місце у процесі їх розвитку, останні проходять через край нерівноважні стани – точки біфуркації, в яких поведінка систем і напрям їх розвитку непередбачувані, оскільки існує нескінченна безліч вірогідних наступних станів систем і траєкторій їх розвитку. У той же час, згідно з дослідженнями [9], така сукупність станів, погоджених із законами збереження енергії і зв'язками, накладеними на цей процес, забезпечує реалізацію таких процесів, які відповідають мінімальному розсіюванню енергії (тобто мінімальному зростанню ентропії). Таким чином, траєкторії розвитку систем зберігають певну спрямованість. Щодо розвитку соціально-економічних систем, автор [9] вважає, що з метою підвищення стійкості до дії зовнішнього середовища вони прагнуть до зростання своєї економічної ефективності за допомогою створення вдосконалених структур при мінімізації процесів дисипації власних ресурсів.

З точки зору статичної, соціально-економічна система розглядається у деякому застиглому стані рівноваги її елементів, тобто в умовах відсутності їх розвитку, а динамічний підхід передбачає дослідження системи у процесі зміни її елементів і їх співвідношень [10]. Тому в динаміці стійкість соціально-економічної системи фактично означає її стійкий збалансований (економічний, соціальний, екологічний) розвиток — послідовну зміну стійких станів системи, кожен з яких принаймні не гірший порівняно з попереднім.

Вирішення проблеми забезпечення стійкого економічного розвитку соціально-економічної системи передбачає перш за все формування системи показників (індикаторів), які, з одного боку, мають деталізувати фактори впливу на кінцевий результат і таким чином визначати доцільні напрями регулюючого впливу, а з іншого — дозволяти оцінити ефективність заходів, зроблених з цією метою. У своїй сукупності вони й утворюють соціально-економічну модель, сфера реалізації якої не має виходити за межі сфери екологічної стійкості. Таким чином, економічне рішення має бути вивірене на відповідність конкретним екологічним обмеженням. Тому засоби і можливості для здійснення впливу на характер розвитку соціально-економічної системи визначають напрям і темпи зміни показників, а також рамки області їх стійкості.

Відомі приклади визначення, зокрема, показників стійкого розвитку соціально-економічних систем, у тому числі й інтегральних [9]. Так, ООН запропонувала характеризувати стійкість економічної, соціальної і екологічної складових розвитку соціально-економічних систем більше ніж за 20 показниками. Зокрема соціально-економічний розвиток держав найчастіше характеризується такими показниками, як: обсяг ВВП у розрахунку на душу населення; темпи промислового виробництва; рівні інвестування, безробіття, інфляції, процентної ставки кредитів; розміру державного боргу; обсяг високотехнологічного експорту; сальдо зовнішньоторговельних операцій тощо. Якщо ці показники можна вважати універсальними практично для усіх держав стосовно визначення наявних і потенційних можливих темпів їх економічного розвитку, то стосовно соціальної і екологічної сфер, принаймні вагомості тих або інших показників (наприклад, з переліку, використовуваного ООН), вони істотно варіюються залежно від особливостей різних країн.

Не менш проблематичними, з точки зору адекватності відображення реальних умов, є, на нашу думку, розрахунки інтегральних показників стійкого розвитку. Передусім це обумовлено суб'єктивним підходом до визначення окремих складових, їх вагомості, взаємозалежності тощо в інтегральних показниках. У той же час для порівняння різних соціально-економічних систем, як між собою, так і в різні періоди їх розвитку, використання інтегральних показників дуже доцільне. Але, як і за будь-яких інших спроб використання засобів математики для формалізації складних і погано передбачуваних явищ, у розрахунках щодо розвитку соціально-економічних систем треба враховувати рамки застосування висновків, зроблених на основі таких побудов [10].

Сучасний стан соціально-економічних систем обумовлений значною мірою досягнутим рівнем науково-технічного прогресу та інтелектуалізації основних факторів виробництва. Найбільшою мірою це властиве еко-

номічно розвинутим країнам, що задають траєкторію розвитку усій світовій економіці. Знаходячись у передових рядах науково-технічного прогресу і формуючи нові технологічні устрої, вони сприяють глобалізації світової економіки.

Хоча поняття «глобалізація» до цього часу використовується в найрізноманітніших аспектах громадського життя і діяльності у сфері міжнародних відносин (стан, процес, перспектива розвитку), проте потрібно визнати, що до повної ясності цього терміна як в концептуальному плані, так і в практичному, ще дуже далеко.

Одним з найбільш поширених підходів до поняття глобалізації є розгляд цього явища як процесу міжнародної економічної інтеграції, яка виражається передусім в нарощуванні міждержавного потоку товарів, послуг, капіталів, технологій, інформації, в переміщенні людей тощо (Д. Сакс, Е. Корнера, Д. Ромера, Я. Тинберген). Це широкий процес громадської трансформації, що супроводжується стрімким зростанням обсягів торгівлі, інвестицій, туризму, комп'ютерних мереж, зростанням різноманітності міждержавних господарських зв'язків, посиленням економічної взаємозалежності країн. Це, нарешті, формування цілісної економічної системи, яка охоплює територію практично усієї планети і диктує правила гри соціально-економічним системам національного масштабу (А. Гальчинський, В. Геєць, С. Кара-мурза, Д. Медоуз).

У сучасній цивілізації феномен глобалізації відіграє усе більш визначальну роль у формуванні і розвитку соціально-економічних систем практично будь-якого рівня ієрархії, оскільки істотним результатом глобалізації є зміна предмета праці. Тому найбільш ефективними стають соціально-економічні системи, що широко використовують у своїй економічній діяльності знання як індивідуального, так і колективного інтелекту (Ф. Махлуп, П. Друкер, І. Масуда).

До цього часу найбільш значущою формою глобалізації, без сумніву, є глобалізація економіки, що визначає хід розвитку загальної соціально-економічної системи нашої планети. Саме вона найактивніше впливає на усі сфери громадського життя людства, включаючи геополітичні процеси, ідеологію, культуру, соціальну сферу, демографію, екологію, безпеку, спосіб життя, а також безпосередньо умови існування людей.

На наш погляд, глобальні процеси, які здійснюються між державами і регіонами світу, охоплюючи 230 країн світу з населенням 6,5 млрд чоловік, приносять державам немало користі і одночасно безліч істотних загроз.

Зокрема з точки зору домінуючої в економічній літературі, жодна сучасна національна економіка незалежно від розмірів країни і рівня її розвитку не здатна бути самодостатньою, не може раціонально формувати і реалізувати економічну стратегію свого розвитку, не враховуючи пріоритети і норми поведінки основних учасників світової господарської діяльності. Саме процес обміну товарами, послугами, капіталом і робочою силою, що виходить за державні кордони, сприяє міжнародній інтеграції економік, спрямовує рух людства до формування цілісної глобальної цивілізації. Тому наполегливою потребою стає необхідність формування єдиного глобального світового економічного, правового, інформаційного, культурного простору для вільної і ефективної підприємницької ді-

альності усіх суб'єктів господарювання, створення єдиного планетарного ринку товарів і послуг, капіталів, робочої сили, економічного зближення і об'єднання окремих країн в єдиний світовий господарський комплекс.

Головними причинами затвердження глобальної економіки прийнято вважати: особливості розвитку науково-технічного прогресу, розширення сфери діяльності міжнародних організацій і лібералізацію зовнішньої торгівлі, транснаціоналізацію компаній (одна з визначальних причин глобалізації, що сприяє отриманню додаткових надприбутків, концентрації капіталу і монополізації відповідних галузей, а також дає можливість обходити певні урядові обмеження, переносючи конфлікти з міждержавного на внутрішньофірмовий рівень), стандартизацію ринків і утворення мегасуспільства (що знижує рівень культурних, моральних і ментальних відмінностей між народами різних країн, усуваючи тим самим одну з найістотніших перешкод на шляху розвитку міжнародного бізнесу), злиття національних тіньових економік у світову (загальний оборот яких у світі в наші дні становить, за даними експертів Інтерполу, декілька трильйонів доларів).

Вивчення ходу реальних процесів зміни територіальної структури товарообігу, розставлення політичних сил у світі свідчить про те, що сучасний регіоналізм (Північна і Південна Америка, Західна Європа і Східна Азія) є не бар'єром, а промотором глобалізації. У свою чергу, глобалізація світового ринку не лише не суперечить усе більш інтенсивним регіональним інтеграційним процесам, а, навпаки, є каталізатором їх розвитку. Зокрема, незважаючи на всезростаючу конкуренцію трьох найбільших світових економічних центрів і їх найближчих торгових, фінансових та інвестиційних партнерів – Європейського Союзу, NAFTA (США, Канада і Мексика) і Японії, спостерігається стрімке зближення, проникнення та інтеграція економік останніх.

Позитивне значення глобалізації економіки важко переоцінити, оскільки вона створює серйозну основу для вирішення основних проблем людства. До найбільш значущих наслідків глобалізаційних процесів можна віднести:

- поглиблення спеціалізації і міжнародного поділу праці, що приводить до ефективнішого розподілу ресурсів і, як наслідок, до підвищення рівня життя і розширення життєвих перспектив людей;

- економію на масштабах виробництва, яка потенційно може привести до скорочення витрат і зниження цін, а отже, до стійкого економічного зростання суб'єктів господарювання і підвищення добробуту населення;

- виграш від вільної міжнародної торгівлі на взаємовигідній основі;

- стимулювання за рахунок збільшеної конкуренції подальшого розвитку нових технологій і поширення їх серед різних країн;

- вигідне споживачам загострення міжнародної конкуренції, оскільки дає їм можливість вибору і знижує ціни на товари, роботи і послуги;

- підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні і поширення передових технологій, а також конкурентного тиску на користь безупинного впровадження інновацій у світовому масштабі;

- можливість країн мобілізувати значніший обсяг фінансових ресурсів, оскільки інвестори можуть використовувати ширший фінансовий інструментарій на все більшій кількості ринків;

— створення основи для вирішення екологічних проблем, що обумовлено об'єднанням зусиль світової співдружності, консолідацією ресурсів, координацією дій у різних сферах.

Кінцевим результатом глобалізації може стати загальне підвищення добробуту населення усього світу.

Доречно відзначити, що глобалізація не є породженням теперішнього або найближчого минулого людства. Глобалізація мала місце практично в усій багатовіковій історії розвитку людської цивілізації, хоча зміст цього поняття неодноразово змінювався, а результати оцінювалися дуже суперечливо. Зважаючи на обмеженість ресурсів нашої планети і всезростаючі потреби населення, людство упродовж усієї своєї історії веде безперервну боротьбу за володіння ресурсами, що дуже часто переходить у війну спочатку між первісними суспільствами, а пізніше і понині — між державами або їх коаліціями, націями, корпораціями та громадськими класами (які б'ються за досягнення кожною із сторін своїх цілей та інтересів).

Упродовж тисячоліть причини воєн залишаються незмінними: захоплення родючих земель, прісноводних районів, торгових шляхів, виходів до моря, копалин дорогоцінних металів, нафтоносних районів, інших корисних копалин. Бо усе, що може приносити прибуток, усе, що має цінність, призводило і до цього дня призводить до нескінченних конфліктів.

Якщо упродовж XVI–XVIII ст. країни Західної Європи за рівнем свого розвитку мало відрізнялися від решти світу, то до середини XIX ст., головним чином завдяки залученню до власної господарської діяльності природних і людських ресурсів інших країн, вони досягли значного технічного прогресу, зростання продуктивності праці і міжнародної торгівлі. Це було досягнуто спочатку шляхом грубого військового насильства, створення колоніальних імперій і примусу скорених народів до сплати данини, а потім, у міру становлення і розвитку в метрополіях капіталізму, все більше шляхом раціонального розподілу праці між індустріальними метрополіями і аграрно-сировинними колоніями і напівколоніями з урахуванням абсолютних і відносних переваг передусім для країн Заходу. Такий стан справ став значною перешкодою просування залежних країн шляхом прогресу.

Справедливості ради слід зазначити, що торгова та інвестиційна експансія індустріальних держав до певної міри зробили позитивний вплив і на країни, що відстали у своєму техніко-економічному, соціальному і культурному розвитку. В обмін на тропічні та інші аграрні продукти, мінеральну сировину або паливо вони отримували усе більш досконалі вироби і послуги, що було кінцевим продуктом послідовного розвитку науково-технічної думки, значних витрат інтелектуальної праці і великих капіталовкладень. Якби не було такого обміну, відстали країни не доросли б до створення і споживання подібних товарів і послуг впродовж багатьох десятиліть. У свою чергу, країни Заходу як авангард світової спільноти у зв'язку з об'єктивністю економічних імперативів не можуть існувати без розширення експорту своїх товарів і послуг. Жорстка конкуренція на світовому ринку примушує товаровиробників винаходити усе нові споживчі товари і послуги, усе більш ефективні інвестиційні вироби, що мають підвищену науковість. З підвищенням витрат на дослідження, роз-

робки, проектування, впровадження і виробництво посилилася необхідність у масовому збуті, масштаби якого перевищили обсяг внутрішнього попиту. Вичерпавши можливості екстенсивного розширення зовнішніх ринків, транснаціональним компаніям довелося серйозно займатися проблемами підвищенні їх місткості за рахунок економічного зростання периферійних країн, накопичення там капіталу і обсяг інвестування. При цьому транснаціональні корпорації Заходу, будучи зацікавленими у збереженні низької оплати праці в країнах дислокації їх зарубіжних філій, все ж змушені вживати заходів зі збільшення платоспроможності їх населення і накопичення тут капіталу як важливої умови розширення попиту на інвестиційні товари.

У свою чергу, і країни з низьким рівнем економічного розвитку виявилися крок за кроком втягнутими в міжнародний поділ праці, зовнішню торгівлю і кредитно-фінансові відносини настільки, що вже не в змозі без цього вирішувати власні економічні, соціальні, демографічні та інші проблеми. Вони більше не можуть, як у минулі часи не прагнути наздоганяти країни, які пішли вперед в техніко-економічному, соціальному і культурному планах. До кінця XX ст. склався своєрідний геоекономічний симбіоз світового авангарду і периферії. Проте такий симбіоз — не застигла рівновага взаємозалежності, яка виникла одного разу, а взаємодія двох різних підсистем єдиного економічного організму, яка все більше поглиблюється. Характер такої взаємодії визначається напрямками і темпами науково-технічного прогресу в країнах світового авангарду, а також можливостями ешелонів світової периферії, що йдуть за ним, сприймати і освоювати ті виробництва і технології, які передаються їм передовими країнами. Окремі країни периферії в міру зростання їх власного технологічного і кадрового потенціалу, а також підвищення рівня оплати робочої сили, у свою чергу, починають переносити деякі виробничі потужності в країни, які у своєму техніко-економічному розвитку йдуть за ними.

В останні десятиліття додався ще один стимул до перенесення з високорозвинутих країн в менш розвинуті нижні «поверхи» виробничої інфраструктури, викликаний загостренням екологічних проблем. У Західній Європі та інших розвинутих регіонах з великою щільністю населення, високою мірою урбанізації і насиченості виробництвами зі шкідливими відходами забруднення атмосфери, водойм і ґрунту набуло загрозливих масштабів. Це змусило вводити усе більш жорсткі екологічні стандарти, збільшувати витрати на їх забезпечення, підвищувати штрафи за їх порушення. У результаті екологічні витрати, особливо високі у добувної, хімічної, металургійної промисловості та інших галузях первинної обробки природної сировини, стали вагомою складовою в кінцевій ціні продукту. Тому структура міжнародного розподілу праці постійно модернізується шляхом перенесення з високорозвинутих країн в менш розвинуті трудомістких, матеріало- і енергомістких, а також екологічно обтяжливих виробництв реального сектора економіки. Крім того, туди періодично «сплавляють» технології або види виробів, які віджили перші три стадії свого життєвого циклу.

Як показано вище, таке перенесення можливе лише на достатньо підготовлений ґрунт у сенсі кваліфікації робочої сили приймаючої країни, рівня розвитку її фінансової, транспортної та інших інфраструктур, а

також правової і політичної стабільності. Такий процес має більш-менш каскадний характер: з найвищого рівня світової техніко-економічної піраміди виробничі потужності потрапляють, як правило, на найближчий до нього за рівнем розвитку ярус, прискорюючи темпи його розвитку. Звідти, з часом, нижні поверхи місцевого виробництва переносяться на наступний зарубіжний ярус і т. д.

Отже, міжнародна економічна інтеграція – це найвища міра інтернаціоналізації господарського життя, за якого наростаюча економічна взаємозалежність двох або декількох країн поступово переходить у зрощення національних ринків товарів, послуг, капіталів і робочої сили і формування цілісного міждержавного соціально-економічного організму з єдиною валютно-фінансовою і правовою системою і щонайтіснішою координацією зовнішньоекономічної політики таких держав. Історично склалося так, що лідером інтернаціоналізації господарського життя, регіональної інтеграції і глобалізації економіки стали Західна Європа, а також Канада, США, Австралія і Японія. Розрив у рівнях техніко-економічного розвитку і, відповідно, в прибутках на душу населення між Заходом і усіма іншими регіонами невідворотно збільшувався майже до 70-х років ХХ ст. Це дозволило Заходу не лише стати авангардом світової економічної спільноти, але і використовувати у своїх інтересах природні багатства і дешеву робочу силу практично усього людства. У зв'язку з цим співвідношення позитивних і негативних наслідків глобалізації систематично змінювалося в часі і відрізнялося для різних країн.

Для оцінки статусу і прогнозної динаміки розвитку соціально-економічних систем Міжнародною лігою стратегічного управління, оцінки і обліку і Міжнародною академією досліджень майбутнього було реалізовано проект «Глобальний рейтинг інтегральної потужності країн світу», що нині охопив сто країн світу [11]. Методологічна основа проекту – апарат багатфакторної моделі «Стратегічна матриця» з використанням елементів теорії нечіткої логіки, теорії графів, сценарного методу. Такий підхід забезпечив застосування єдиної інструментальної бази, як для дослідження історії держав, так і для прогнозу їх розвитку [12]. Модель стратегічної матриці є подальшим розвитком методології соціальної динаміки і нелінійних процесів, істотний внесок у розробку якої зробили Н. Кондратьєв, П. Сорокін, І. Пригожин, Г. Хакен, Д. Лоренц, Б. Мандельброт, С. Курдюмов та ін. Вказана методологія забезпечена розробленим сімейством програмних комплексів імітаційного прогнозного моделювання і застосована до соціально-економічних систем різного рівня ієрархії (світ у цілому, регіон, окрема країна, корпорація).

Оцінка статусу і прогнозної динаміки розвитку соціально-економічних систем здійснюється в цій моделі за дев'ятьма базовими факторами: управління, територія, природні ресурси, населення, економіка, культура і релігія, наука і освіта, збройні сили, зовнішня політика. При прогнозуванні динаміки статусу держав з використанням методології «Стратегічної матриці» як базові розглядалися чотири сценарії: «Жорстка глобалізація», «Помірна глобалізація», «Регіоналізація» і «Хаос». Зокрема, відповідно до сценарію «Помірна глобалізація», передбачається, що євроатлантичне співтовариство, зберігаючи лідируючі позиції в системі світової економіки, буде не в змозі успішно протидіяти становлен-

ню інших центрів сили. При цьому Китай зможе затвердитися як порівняний з США і ЄС центр економічної і військової потужності. Євроазійський простір також може закріпитися на позиціях одного зі світових лідерів, якщо отримають розвиток інтеграційні процеси формування економічного і військово-політичного союзів на пострадянському просторі.

На думку Джозефа Стигліца, глобалізація посилює нерівномірність економічного розвитку, збільшує розриви в добробуті народів бідних і багатих країн. У результаті зростання нерівномірності в розвитку країн багаті країни з населенням близько 20% загальносвітового отримують великі вигоди і переваги, а інші, з населенням близько 80% загальносвітового, програють, і їх відставання в розвитку наростає. До цього часу на індустріально розвинуті країни доводиться 86% світового ВВП, більше 70 міжнародної торгівлі, близько 60 прямих іноземних інвестицій і більше 90% користувачів Інтернету. При цьому характер поділу праці, який складається під впливом нових технологій та інформаційної революції, ще більше збільшує нерівномірність в розвитку країн і поглиблює розрив між розвинутими і країнами, що відстають.

Посилення взаємозалежності національних економік різних країн і блоків призводить до зростання залежності бідних країн від найбільш сильних в економічних і геополітичних відносинах, що підвищує загрозу виникнення загальносвітової економічної кризи. У результаті конкурентного тиску національні уряди все більшою мірою втрачають можливість проводити власну економічну і соціальну політику, втрачають контроль за станом своїх соціально-економічних систем.

Процес глобалізації здійснюється так нестримно, що багато держав не встигають адаптуватися до нього, тим більш управляти ним. Тому, на наш погляд, є усі підстави стверджувати, що протягом усієї історії людства, а тим паче в сучасних умовах, процес глобалізації спрямований на концентрацію усіх найважливіших ресурсів планети в руках обмеженої кількості власників. У контексті такого погляду на глобалізацію стають зрозумілими останні події, що мають місце в країнах Північної Африки. За демагогічними висловлюваннями керівництва США, Франції та інших найбільш розвинутих країн Заходу про дотримання прав людини і захисту демократії в Африці насправді ховаються ретельно розроблені плани і сформовані ресурси (фінансові, військові, людські в особі «п'ятої колонії» та пропагандистські для маніпуляції громадською думкою) щодо експорту революцій в ці країни та прямого військового втручання у випадку з Лівією.

На наш погляд, ретельне вивчення міжнародних відносин протягом XVII–XX та початку XXI ст. свідчить про залежність стану та можливостей розвитку соціально-економічних систем практично усіх рівнів ієрархії у першу чергу від міжнародної політики домінуючих в економічному і військовому відношеннях країн. Подальше дослідження історії світової цивілізації крізь призму головним чином політичної економії дозволить встановити об'єктивні закономірності її розвитку, провідну роль у цьому процесі рішень людини, звільнитися від умисне нав'язаних світовій науковій думці теорій фатальної неминучості циклів і криз.

Щодо розробки сценарію стійкого економічного розвитку соціально-економічних систем усіх рівнів ієрархії, то він має перш за все передба-

чати побудову соціально орієнтованої економіки на базі національного планування та державного регулювання економікою з метою забезпечення необхідних умов для усебічного розвитку особистості, зайнятості і затребуваності кожної людини та справедливого розподілу національного доходу. Тому назріла необхідність розробки і встановлення ключових цінностей у сфері прав людини, стандартів праці, рівня життя і охорони довкілля для усіх країн і народів нашої планети з урахуванням їх морально-етичних, релігійних, національно-культурних особливостей.

Список використаної літератури

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации / Р.Ф. Абдеев. — М.: Экономика, 2002. — 286 с.
2. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. — М.: Наука. — 1988. — 248 с.
3. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери / М.А. Голубець. — Львов: Поллі. — 1997. — 324 с.
4. Данилишин Б.М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б.М. Данилишин, Л.Б. Шостак. — К.: Знание. — 1999. — 380 с.
5. Моисеев Н.Н. Экология человека глазами математика / Н.Н. Моисеев. — М.: Молодая гвардия, 1988. — 366 с.
6. Пікалов В.Л. Управління знаннями як важливіший фактор управління стійким розвитком соціально-економічних систем / В.Л. Пікалов, В.В. Шугурова // Академічний огляд / Academy Review. — 2009. — № 2. — С. 106–111.
7. Пригожин И. Порядок из Хаоса / И. Пригожин, И. Стенгерс. — М.: Прогресс, 1986. — 256 с.
8. Моисеев Н. Человек и ноосфера / Н. Моисеев. — М.: Молодая гвардия, 1990. — 380 с.
9. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Н.Д. Кондратьев. — М.: Экономика, 1989. — 420 с.
10. Эндрес А. Экономика природных ресурсов / А. Эндрес, И. Квернер. — СПб.: Питер, 2004. — С. 194–201.
11. Глобальний рейтинг інтегральної потужності 100 провідних країн світу / під наук. ред. проф. А. Агеєва. — М.: ИНЭС, 2008. — 236 с.
12. Агеєв А.И. Методология стратегической матрицы / А.И. Агеєв. — М.: ИНЭС, 2004. — 312 с.

Изложены результаты теоретического исследования, посвященного проблемам устойчивого развития социально-экономических систем на основе взаимодействия их политических и экономических составляющих в условиях глобализации.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, социально-экономические системы, глобализация экономики.*

The results of theoretical research of the steady development of the socio-economic systems sanctified to the problems are expounded on the basis of cooperation of their political and economic constituents in the conditions of globalization.

Key words: *steady development, social-economic systems, globalization of economy.*

Надійшло 15.09.2011.